

نقش محقق طباطبایی در حفظ و احیای میراث شیعه

مرحوم آیت‌الله سیدعبدالعزیز طباطبایی یزدی، مشهور به محقق طباطبایی و آقا عزیز، از برجسته‌ترین کتاب‌شناسان، نسخه‌شناسان و پژوهشگران شیعه در حوزه‌های علمیه نجف و قم بود.

مرحوم آیت‌الله سیدعبدالعزیز طباطبایی یزدی، مشهور به محقق طباطبایی و آقا عزیز، از برجسته‌ترین کتاب‌شناسان، نسخه‌شناسان و پژوهشگران شیعه در حوزه‌های علمیه نجف و قم بود. تسلط فوق‌العاده ایشان بر علوم تخصصی و اهتمام مثال‌زدنی در شناسایی و نگهداری نسخه‌های خطی و آثار علمی، جایگاهی ویژه در محافل علمی برای او رقم زد و او را به مرجعی معتبر در زمینه‌های کتاب‌شناسی، نسخه‌شناسی و تاریخ و رجال شیعه تبدیل کرد. آثار و پژوهش‌های مرحوم آقا عزیز نه تنها میراث علمی شیعه را غنی‌تر ساخت، بلکه الگویی از دقت، اخلاق علمی و استادپروری برای نسل‌های بعدی فراهم آورد. زندگی و حیات علمی ایشان همچنین نشان‌دهنده تأثیر دو استاد بزرگ حوزه، شیخ آقابزرگ تهرانی و علامه امینی، بر مسیر علمی و اخلاقی اوست؛ او توانست راه آن دو بزرگوار را ادامه داده و پژوهش‌های آنان را تکمیل کند.

مصاحبه عزیز طباطبایی // آیت‌الله سیدعزیز طباطبایی جلوه‌ای از علامه امینی و شیخ آقابزرگ تهرانی بود سرویس اندیشه‌ایکنا به بهانه سالگرد آیت‌الله سیدعبدالعزیز طباطبایی یزدی که مصادف با هشتم ماه مبارک رمضان است به گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین ابوالفضل حافظیان، پژوهشگر حوزه و شاگرد ایشان نشست که فرصتی است برای شناخت بیشتر شخصیت علمی و اخلاقی آقاعزیز طباطبایی و مرور نقش برجسته او در تداوم و ارتقای پژوهش‌های حوزه شیعه که در ادامه می‌خوانیم:

ایکنا - گفته می‌شود سید آقا عزیز تحت تأثیر آثار دو استاد بزرگ حوزه، شیخ آقابزرگ تهرانی و علامه امینی بوده‌اند. لطفاً در آغاز سخن درباره این تأثیرپذیری و ارتباط ایشان با این دو استاد توضیح بدهید.

مرحوم آقا عزیز طباطبایی چهره‌ای شناخته‌شده در حوزه‌های علمیه نجف و قم بودند و جایگاه ویژه‌ای داشتند. در نجف، از دو استاد بزرگ، مرحوم علامه امینی، صاحب «الغدیر»، و شیخ آقابزرگ تهرانی، صاحب «الذریعه» و «طبقات اعلام الشیعه»، تأثیر فراوان پذیرفته بودند و ارتباطی وثیق با آنان داشتند و در امور مختلف به ایشان کمک می‌کردند. البته اگر بگویم ایشان شاگرد آن دو بزرگوار بودند، حق مطلب ادا نشده است؛ آنان کلاس درسی نداشتند که آقاعزیز در آن شرکت کند، بلکه آقاعزیز فرزند روحی، معنوی و علمی آن دو بزرگوار بود.

ایشان راهی را پیمود که آن دو بزرگوار پیموده و به او نشان داده و آموخته بودند. حیات علمی آقاعزیز، حتی اخلاقیات ایشان، متأثر از این دو استاد بزرگ بود. وی در دوران حیات استادان و سالیان پس از آن، در دو مسیر «الغدیر» و کتاب‌شناسی و تراجم‌نگاری شیعه گام برداشت و آثارش رنگ و بوی آثار علامه امینی و آقابزرگ را دارد.

ایکنا - درباره آثار بر جای مانده از ایشان بفرمایید. مهم‌ترین تألیفات و دستاوردهای علمی او کدامند؟

ایشان کتابی در زمینه نسخه‌شناسی آثار شیخ مفید نگاشته‌اند که در کنگره شیخ مفید بسیار مورد استفاده قرار گرفت و به عنوان مقدمه مجموعه آثار ایشان به چاپ رسید. نام این اثر «الشیخ المفید و عطاؤه الفکر الخالد» است؛ یعنی اندیشه‌ای که به گونه‌ای جاودانه از شیخ مفید بر جای مانده است. در این کتاب، همه آثار شیخ مفید، اعم از چاپ‌شده، چاپ‌نشده و حتی آثار مفقود، با دقت بررسی شده و دستمایه‌ای برای محققانی گردید که قصد چاپ آثار شیخ مفید را داشتند و از این کتاب‌شناسی بهره بردند.

اثر بزرگ دیگر ایشان «مکتبه العلامه الحلی» است. وی آثار علامه حلی را که از بزرگان علمای شیعه است، گردآوری و فهرست برداری کرد و این کتاب پس از وفات ایشان به چاپ رسید. علامه حلی در دوره خود چنان فعالیت داشت که شیعه را به نام او می‌شناختند. برخی بزرگان کارنامه‌ای درخشان داشته‌اند که مذهب شیعه با نام آنان گره خورده است؛ مانند علامه حلی، علامه مجلسی و شیخ مفید. از این رو، گزاف نیست اگر گفته شود مذهب شیعه مکتب شیخ مفید، شیخ طوسی، علامه حلی و دیگر بزرگان است.

کار مهم دیگر ایشان تصحیح کتاب «الفهرست» شیخ طوسی بود که از آثار ممتاز و درجه یک به شمار می‌رود و پس از وفاتشان به چاپ رسید. «الفهرست» شیخ طوسی، که از مهم‌ترین آثار تراجم‌نگاری و کتاب‌شناسی شیعه است، پیش از آن چاپی منقح، تحقیقی و شایسته نداشت و ایشان سالیان دراز برای احیای آن تلاش کردند.

همچنین جست و جوی مستمر و همتی بلند در تحقیق آثار اهل سنت به کار بستند تا فضایل اهل بیت(ع) را از میان منابع آنان استخراج کنند و در این زمینه کتاب مهمی با عنوان «أهل البيت فی المكتبة العربیة» نگاشتند که اثری بسیار پرفایده و سودمند است. این کتاب نیز متأثر از روش و مکتب علامه امینی و آقابزرگ تهرانی است.

ایکنا - سید آقا عزیز درباره «نهج البلاغه» فعالیت های پژوهشی انجام داده اند و در ادامه اثر بزرگ علامه امینی، یعنی «الغدیر»، نقشی تکمیلی داشته اند. درباره این فعالیت ها کمی توضیح بدهید.

ایشان درباره نهج البلاغه که شناسنامه شیعه به شمار می رود، زحمات فراوانی متحمل شدند و نسخه های آن را در کتابخانه های مختلف جهان بررسی و تحقیق کردند و یادداشت های مهمی در این باره نگاشتند که در مجله «تراثنا» به چاپ رسید و به صورت مستقل نیز آماده انتشار است؛ اما پس از وفات ایشان، متأسفانه اهتمام کمتری به چاپ آثار نیمه تمام ایشان شده است.

همچنین همان گونه که استدراکی بر الذریعه نگاشتند، دوره ای دوم از الغدیر نیز تألیف کرده بودند؛ بدین معنا که «الغدیر» که در ۱۱ جلد منتشر شد، ایشان نیز «الغدیر» جدیدی در همان تعداد مجلد فراهم آوردند و منابع و روایاتی را که در «الغدیر» پیشین نیامده بود، کشف و گردآوری کردند. این اثر نیز متأسفانه به چاپ نرسید، با آنکه علامه امینی در وصیت نامه خود تصریح کرده بود که ادامه کار به دست آقاعزیز تکمیل شود. در هر صورت، چاپ جدیدی از «الغدیر» انجام شد که ایشان بر آن نظارت داشتند؛ همچنین کارهایی که درباره «الذریعه» صورت گرفت، با نظارت ایشان انجام شد.

ایکنا - درست است که ایشان کار مشابهی درباره الذریعه انجام داده اند؟ لطفاً درباره این پژوهش و دستاوردهای ایشان در این زمینه توضیح بدهید.

از دیگر کارهای مهم آقاعزیز طباطبایی، استدراک بر الذریعه بود که شاید بیش از یازده هزار فیش از آثار علمای شیعه را شناسایی کرد و برای هر عنوان، فیش مستقلی نگاشت؛ یازده هزار مدخلی که می بایست در «الذریعه» قرار می گرفت اما از دید آقابزرگ تهرانی دور مانده بود.

شیخ آقابزرگ از شهری به شهری دیگر و از کتابخانه ای به کتابخانه دیگر سفر می کرد و با رؤیت نسخه های خطی، کار خود را پیش می برد و در آن زمان امکانات امروزی وجود نداشت؛ از این رو کار او بسیار بزرگ و درخور تکریم بود. شاگرد ایشان، آقاعزیز، همین مسیر را ادامه داد و مستدرکی بر «الذریعه» نوشت که اثری آماده است، اما با وجود گذشت چند سال از وفات ایشان، هنوز به چاپ نرسیده است. آثار فراوان دیگری نیز از ایشان بر جای مانده که همچنان منتشر نشده است.

ایشان در حوزه تصحیح متون نیز کارهای ارزشمندی انجام داد؛ برخی از آثار اهل بیت(ع) را که نسخه های خطی آن ها را شخصاً کشف کرده و در سفرهایی به ترکیه، هند و دیگر کشورها به دست آورده بود، تصحیح، تحقیق و منتشر کرد.

در مجموع، آقاعزیز طباطبایی جلوه ای از علامه امینی و شیخ آقابزرگ تهرانی بود. ما دوران آن دو بزرگوار را درک نکردیم، اما با دیدن محقق طباطبایی می توان دریافت که علاقه، محبت و دلدادگی علامه امینی به امیرالمؤمنین(ع) و نیز کوشش و تلاش طاقت فرسای شیخ آقابزرگ برای احیای نام و آثار علمای شیعه چگونه بوده است؛ چراکه همان اهتمام و پیگیری در وجود محقق طباطبایی جلوه گر بود.

ایکنا - لطفاً درباره خلق و خو و رفتار مرحوم آقاعزیز طباطبایی در مواجهه با دیگران، به ویژه طلاب و پژوهشگران، توضیح بدهید. چگونه با افراد مختلف ارتباط برقرار می کردند و چه ویژگی هایی در اخلاق علمی و شخصی ایشان برجسته بود؟

آقاعزیز فردی بذول بود؛ یعنی اگر کاری را انجام داده و فیش های فراوانی برای آن تهیه کرده بود و در فردی توانمند استعداد و علاقه می دید، حاضر بود آن را به آن فرد بسپارد تا چاپ شود. منزل ایشان همواره بر روی محققان باز بود و به سؤالات پژوهشگران، از جوان تا میانسال و پیر، پاسخ می داد و در پذیرایی و مهمان نوازی بی نظیر بود.

بنده در آن زمان حدود ۲۵ سال داشتم و با ایشان در ارتباط بودم. وقتی فهرست هایی برای نسخه های کتابخانه های مختلف می نوشتم، ایشان می دید و نظر می داد و خیال من آسوده بود که فیش هایم توسط استادی برجسته در نسخه شناسی بازبینی شده است و در کارم ایرادی نخواهد بود.

ناشران مختلف نیز با ایشان مرتبط بودند و از مشورت ایشان بهره می بردند که چه آثاری را چاپ کنند. هنگام سفر به کشورهای دیگر، عکس هایی از نسخه ها تهیه می کرد و محققانی را انتخاب می کرد تا بر روی آن نسخه ها تحقیق کرده و آثار چاپ شود.

محضر آقاعزیز طباطبایی محضر علم، دانش و پژوهش بود؛ مردی سلیم النفس، دانش پرور، شاگردپرور، مهربان و پاسخگوی سؤالات دیگران. برخی افراد ممکن است دانشی داشته باشند اما حاضر نباشند آن را به دیگران منتقل کنند، ولی ایشان بدون هیچ منتهی علم خود را در اختیار دیگران قرار می داد. عالم بود اما اشرافیت علمی نداشت و با ما بسیار صمیمی و محبت آمیز برخورد می کرد. در منزل ایشان هرگز بر روی کسی بسته نبود و ساعات زیادی از روز را با پژوهشگران نشست و برخاست داشت، حتی با وجود کسالت های شخصی هرگز باعث نمی شد در منزل را به روی کسی ببندد.

کسی را در طول عمر خود ندیدیم که اینچنین وقت صرف کند و پذیرای هر پرسشگری باشد و با تمام توان در مسیر تحقیق بکوشد. ایشان حلقه وصل بین پژوهشگران بود؛ وقتی در مجلسی چند پژوهشگر از کشورهای مختلف گرد هم می آمدند، آن ها را با هم آشنا می کرد، آثارشان را معرفی می کرد و دوستی و صمیمیت بین آن ها برقرار می ساخت.